

Janko Ramač¹

Odsek za rusinistiku

Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu

Primljeno: 7. 7. 2016.

Prihvaćeno: 8. 11. 2016.

doi: 10.19090/gff.2016.1.335-346

316.352.2(=161.1) (497.113)“17/19“

Pregledni naučni rad

MODEL RUSINSKE PORODICE U VOJVODINI OD SREDINE XVIII DO SREDINE XX VEKA

U historiografiji o Rusinima u Južnoj Ugarskoj/Jugoslaviji nema radova koji se posebno bave pitanjem rusinske porodice. Istina, neki autori koji su pisali o Rusinima još krajem XIX veka, nastojali su da bar u osnovnim crtama prikažu i porodični život Rusina, naročito porodične običaje, ženska i devojačka prela, okupljanja muškaraca u zimskom periodu po mlinovima i zanatlijskim radnjama, okupljanja omladine itd. U novije vreme bilo je pokušaja da se u demografskim analizama sagledaju neki aspekti rusinske porodice: prikazivanjem porodičnih stabala ilustrovan je proces asimilacije, posebno u mešovitim brakovima i u mešovitim sredinama. U ovom radu ćemo nastojati da ilustujemo neke karakteristične pojave u rusinskoj porodici i da ukažemo smernice daljih istraživanja s ciljem da se traži odgovor na pitanje da li je postojao ili je stvaran neki model rusinske porodice i koji su faktori uticali na njegovo oblikovanje.

Ključne reči: Rusini u Južnoj Ugarskoj/Jugoslaviji, porodica, brakovi, grkokatolička veroispovest, obrazovanje, vaspitanje, asimilacija, narodna književnost, privredni život.

Tema rada je tako formulisana da zahteva veoma široka istraživanja u nekoliko oblasti društvenog i, u nešto manjem obimu, privrednog života Rusina. Odmah na početku navodimo nekoliko krugova podtema neophodnih istraživanja koja mogu da kompleksnije sagledaju ovo pitanje. Kao podteme za dalja istraživanja mogu se istaći: porodica kao faktor demografske ekspanzije rusinske zajednice; neke karakteristike seljačkih porodica i porodica rusinske inteligencije u XVIII i XIX veku; odnos porodice prema veroispovesti/crkvi i školi/obrazovanju i odnos i uticaj škole i crkve na formiranje „poželjnog modela“ rusinske porodice; rusinska porodica i zdravstvene prilike; uticaj ekonomskih prilika i vlasničkih odnosa na život rusinske porodice u XIX i prvoj polovini XX veka; nacionalno i konfesionalno čisti odnosno mešoviti brakovi i nacionalna i religijska asimilacija; porodica u usmenom narodnom stvaralaštvu; rusinska omladina; porodica u ratu i ratnim uslovima; dve kulturno-nacionalne organizacije i dva modela rusinske porodice 20–30-ih godina XX veka. Naravno, ne mislimo da su navedenim podtemama iscrpljene sve oblasti daljih istraživanja ovog pitanja. Pre bi se moglo reći da je to samo početak. U radu ćemo prikazati neke karakteristične pojave ili procese

¹ janko.ramac@ff.uns.ac.rs

značajne za svaku od navedenih podtema i ukazati smernice i mogućnosti daljeg njihovog istraživanja.

PORODICA KAO FAKTOR U DEMOGRAFSKOJ EKSPANZIJI RUSINA OD SREDINE XVIII DO SREDINE XX VEKA

Od početka doseljavanja Rusina u Južnu Ugarsku sredinom XVIII veka može se pratiti tendencija povećanja broja članova u porodicama, što će uticati na relativno brzi porast rusinskog stanovništva u ovim krajevima. O prvim rusinskim doseljenicima u Bačku tokom 40-ih godina XVIII veka, koji su dolazili pojedinačno ili u manjim grupama, ima malo podataka. Na popisu stanovnika u Kuli 1746. godine prvo su zapisana trojica Rusina, a posle toga još njih 11 – glave porodica, ali nema detaljnijih podataka o pojedincima i o njihovim porodicama. (Gavrilović, 1977: 155; Žyroš, 1997: 27–28).

Ni u vreme doseljavanja u Bačku i Srem, niti kasnije, Rusini nisu živeli u velikim patrijarhalnim porodicama kao mnogi Srbi u Vojvodini u to vreme, što su kod graničara podržavale i vojne vlasti (Popović, 1959: 253–254). Rusinsko domaćinstvo najčešće čini jedna porodica, a ređe u istom domaćinstvu živi otac zajedno sa oženjenim sinom, jer su komorske vlasti rusinskim doseljenicima dodeljivale zemlju na korišćenje u površinama koje može obrađivati jedna porodica. Tokom XVIII i u prvoj polovini XIX veka jedno seljačko domaćinstvo je u proseku imalo oko pola sesije zemlje, što je bilo dovoljno za obrađivanje i izdržavanje jedne porodice (Ramač, 2007: 80–87, 287–288).

Prvi popisi Rusina u Krsturu i Kucuri na početku njihovog organizovanog doseljavanja na osnovu kontrakata sa komorskom administracijom Bačke županije daju uglavnom samo najsturije podatke o glavama porodica (Žyroš, 1997: 29–38). Tek popis stanovnika Krstura iz 1762. godine pruža podatke o glavama porodica i članovima njihovih domaćinstava: tu se navode godine starosti domaćina i njegove supruge, broj sinova i kćeri, broj slugu, ako ih ima u domaćinstvu, i broj starih očeva i majki, ako žive u tom domaćinstvu. Ovi podaci već pružaju dobar materijal za analizu porodica prvih doseljenika. U proseku porodice su imale manje od dvoje dece: u 203 domaćinstva ima 211 sinova i 176 kćeri, 19 slugu, 10 starih očeva i 14 starih majki. Najstariji žitelji su Fogaraši Janko koji ima 110 godina, i njegova supruga, koja ima 90 godina. Najmlađi oženjeni muškarci su Turinski Palko i Vrabelj Đura – imaju po 20 godina. Najmlađa udata žena ima 16 godina. Oženjenih muškaraca do 25 g. života ima malo, kao što ima malo udatih žena do 20 godina starosti (Žyroš, 1997: 41–47).

Prema popisu žitelja Krstura iz 1764. godine 220 porodica koje imaju svoju kuću imaju 582 dece, u proseku 2,64 dece u porodici, a 94 porodice koje nemaju vlastitu kuću imaju 99 dece, odnosno u proseku 1,05 dete u porodici (Žyroš, 1997: 73–83). Na osnovu nešto kasnijih podataka može se zaključiti da su i na ovom popisu porodice koje nemaju vlastite kuće uglavnom mlađi bračni parovi, koji stanuju zajedno sa svojim roditeljima ili bližom rodbinom, i imaju manje dece.

U Kucuri prema popisu iz 1764. godine 62 rusinske porodice koje su imale

svoje kuće imale su 161 dete, odnosno 2,55 dece po porodici, a 18 porodica koje nisu imale svoje kuće imale su 38 dece, u proseku po 2,11 dece (Žyroš, 1997: 56–59).

Samo godinu dana kasnije slika porodice u Krsturu se značajnije menja: povećava se broj dece u porodicama i povećava se broj porodica koje nemaju vlastitu kuću. Prema popisu stanovnika Krstura iz 1765. godine, u Krsturu je bilo 219 porodica koje su imale svoju kuću i ukupno 622 dece, odnosno u proseku 2,84 deteta po porodici, a 113 porodica koje nisu imale vlastitu kuću imale su 121 dete, 1,07 dete po porodici (Žyroš, 1997: 84–94).

Popis stanovnika Krstura po ulicama iz 1770. godine pruža još više podataka o porodicama: tu su navedena imena supružnika/domaćina, njihove godine života, imena dece i njihove godine života. Ako u jednoj kući žive dve ili tri porodice, za sve se daju isti podaci kao i za porodicu domaćina. Često su u istom domaćinstvu sa domaćinima njihovi roditelji, ponekad i sa svojom decom, ili neoženjena braća ili neudate sestre. Porodice domaćina po pravilu imaju više dece nego želiri koji s njima žive u istoj kući. Česte su porodice koje imaju po četvoro ili petoro, a ima porodica i sa šestoro dece. U nekim porodicama ima dece iz dva ili možda i više brakova, što se može zaključiti na osnovu neznatne razlike u godinama supruge domaćina i dece, koja su najverovatnije iz ranijeg braka njenog supruga, koji se oženio kao udovac (Žyroš, 1997: 129–157).

Navođeni podaci svedoče o relativno brzom porastu broja dece u porodicama već u prvim decenijama boravka Rusina u Bačkoj, a praksa da u porodicama u proseku ima više od 3 dece brzo će dovesti do prenaseljenosti u Krsturu i Kucuri i pokrenuti talas iseljavanja iz njih „prekobrojnog” stanovništva i tako će otpočeti osnivanje novih rusinskih kolonija u Bačkoj i Sremu. Demografsku sliku Rusina od sredine XVIII do kraja XX veka najbolje ilustruju objavljeni popisi stanovništva (Žyroš, 1997).

Tradicionalna rusinska seljačka porodica je imala više od dvoje dece. U narodnoj književnosti se porodice s jednim detetom, koje ne obezbeđuju ni prostu reprodukciju, smatraju manje vrednim, pa se često navodi: „oni nisu imali dece, samo jednog sina” ili „nisu imali dece, samo jednu kći” (Hnatjuk, 1986a: 242).

NEKE KARAKTERISTIKE SELJAČKIH PORODICA I PORODICA RUSINSKE INTELIGENCIJE U XVIII I XIX VEKU

Potpuno je razumljivo da u izvorima ima više pojedinačnih podataka o porodicama rusinske inteligencije, grkokatoličkih sveštenika i učitelja u konfesionalnim i državnim školama, nego o seljačkim porodicama, jer su porodice inteligencije ostavljale mnogo više podataka u privatnim prepiskama, u službenim dokumentima i u kontaktima sa crkvenim i civilnim vlastima. Prema podacima izveštaja o kanonskoj vizitaciji iz 1767. godine sveštenik Dimitrij Popovič, koji je došao u Krstur krajem 50-ih godina XVIII veka iz Mukačevske eparhije, imao je oko 52 godine, bio je manje obrazovan, udovac, i imao je jednog odraslog sina i majku. Drugi mlađi sveštenik, Mihajlo Mučonski, bio je oženjen, nije imao dece, samo

jednu sluškinju (Ramač, 2010: 113–114). Havrijil Kosteljnik u svojoj pripovesti Агафія – старого попа дзівка (Agafija – starog popa kći) navodi da je D. Popovič imao i kći Agafiju, koja je već bila za udaju (Kostel'nyk, 2011: 97–109). U izvorima ima dosta podataka koji svedoče da privatni život D. Popoviča često nije bio u skladu sa sveštениčkim pozivom zbog njegove sklonosti alkoholu i neobuzdane naravi. Slično su u izvorima prikazani i znatno obrazovaniji sveštениci Georgije Rosi i Jakov Silvaši, kao prilično bahati, ponekad i dosta nasilni, spremni da svoje vernike i fizički kažnjavaju (Kostel'nyk, 1998: 108–110, 188; Ramač, 2007: 107–111, 131–140).

Sveštениk Jakov Silvaši, koji je došao u Krstur 1773. godine, sam navodi da je imao dosta dece, ali ne navodi tačan broj. Umro je 1782. godine u 46 godini života. Posle njegove smrti njegova udovica je tražila materijalnu pomoć od križevačkog episkopa za izdržavanje mnogočlane porodice (Ramač, 2007: 111).

Sveštениk Petro Kopčaji, koji je došao u Krstur 1782. godine kao tek oženjen i posvećen, imao je petoro dece, ali je oko 1800. godine samo dvoje od njih bilo u životu. Supruga mu je bila sklona alkoholu i umrla je 1801. godine (Kostel'nyk, 1998: 121–123).

I kasnije, tokom XIX i u prvoj polovini XX veka, neki grkokatolički sveštениci su imali po petoro–šestoro pa i više dece: za kucurskog paroha Geogrija Apro se u njegovoj biografiji navodi da je imao „mnogo” dece; Đura Beserminji (1881–1949) je imao trinaestoro dece, Mihajlo Beserminji (1891–1959) osmoro, Djura Bindas (1877–1950) je imao 11 dece. Ovde su navedeni samo neki primeri sveštениčkih porodica sa većim brojem dece, a slično se može navesti i za neke učitelje. Petro Kuzmjak, učitelj u konfesionalnoj školi u Krsturu, molio je 1871. godine križevačkog episkopa da primi njegovog sina Aleksandra u alumnat u Zagrebu, navodeći da ima 11 dece i da ih teško može izdržavati i školovati iz skromne učiteljske plate (Ramač, 1995: 78–79).

Na žalost, o porodičnom životu običnih ljudi tokom prvih sto godina života u novoj sredini ima veoma malo podataka. Havrijil Kosteljnik u svojoj Hronici Ruskog Krstura navodi da moralni život običnih ljudi i nekih sveštениka u XVIII veku nije bio za pohvalu. Preseljavanje i doseljavanje novih kolonista koje je trajalo dve-tri decenije, mešanje ljudi koji su tu dolazili iz raznih krajeva, s raznim navikama i običajima, borba za egzistenciju, uticaji naroda sa kojima su ovde dolazili u dodir, pa i život i ponašanje sveštениka koje često nije bilo u skladu sa njihovim pozivom – sve se to odražavalo na moralni život prvih rusinskih doseljenika. Kosteljnik smatra da su tek paroh P. Kopčaji u Krsturu i njegov savremenik Luka Stašinki u Kucuri uspeli da malo obuzdaju svoje vernike i polako iskorene iz naroda mnoge negativne pojave i loše navike. U prepisci P. Kopčaja i L. Stašinskog posebno se ističe kao veoma negativna pojava to da su pronađena izbačena mrtva tela tek rođene dece. Smatralo se da je to delo devojaka koje su na taj način želele da sakriju svoju „sramotu”. Sveštениci su odmah reagovali i kod županijskih vlasti i zahtevali su da se nekom naredbom zabrane noćna okupljanja omladine, navodeći da ona negativno utiču na moralni život omladine i da su upravo ona uzrok ovakvih

pojava koje su za najveću osudu (Kostel'nyk, 1998: 59–64).

RUSINSKA PORODICA I ZDRAVSTVENE PRILIKE

Tokom XIX veka rusinsko stanovništvo u Bačkoj pogodile su tri epidemije kolere (u Kucuri 1831, 1849. i 1873, u Krsturu 1836, 1849. i 1873. g.), koje su odnele na stotine života. U Krsturu je 1836. godine od kolere umrla skoro šestina stanovnika. Praktično nije bilo porodice u kojoj neko nije umro od te bolesti. Ove katastrofe su već dosta istražene u istoriografiji i nema potrebe ovde o njima opširnije raspravljati (Kostel'nyk, 1998: 39–42; Žyroš, 1984; Žyroš, 1986; Ramač, 2007: 204–208).

U istorijskoj literaturi ima dosta podataka o relativno visokoj smrtnosti rusinskog stanovništva, naročito odojčadi i dece predškolskog i školskog uzrasta, tokom XIX i u prvoj polovini XX veka, ali ozbiljniju analizu osnovnih uzroka i procenta smrtnosti nije moguće uraditi bez istraživanja podataka iz matičnih knjiga rođenih i umrlih, koje su još uvek dobrim delom nedostupne ili veoma teško dostupne istraživačima. Slične zdravstvene prilike, pa i smrtnost stanovništva, naročito dece, bile su i kod Srba u Vojvodini i u Srbiji (Popović, 1959: 141 – 144; Jovanović, 2006: 359–384).

Značajni izvori o zdravstvenim prilikama među Rusinima u Jugoslaviji u periodu između dva svetska rata su izdanja Rusinskog narodnog prosvetnog društva, rusinski kalendari (Руски календар) i nedeljne novine (Руски новини), u kojima ima priloga zdravstvenih radnika, lekara i apotekara, koji su s jedne strane opisivali dosta loše zdravstvene prilike među rusinskom populacijom, a s druge strane su nastojali da raznim savetima i poukama doprinesu podizanju opšteg nivoa zdravstvene kulture i poboljšanju zdravstvenih prilika. Značajan izvor za analizu odnosa rusinskog stanovništva prema bolestima, lekarima i lečenju su i prozna dela nekih rusinskih pisaca, Mihajla Kovača, Evgenija Kočiša i drugih.

ODNOS PORODICE PREMA VEROISPOVESTI I ŠKOLI (OBRAZOVANJU I VASPITANJU) I UTICAJ CRKVE/VEROISPOVESTI I ŠKOLE NA FORMIRANJE „POŽELJNOG MODELA“ PORODICE

O obrazovanju rusinske dece u Bačkoj tokom XVIII veka najosnovnije podatke pružaju školski izveštaji, prema kojima je samo manji deo dece školskog uzrasta pohađao školu, više dečaci nego devojčice (Ramač, 1995: 10–30 ; Ramač, 2007: 165– 186). Međutim, u prvoj polovini XIX veka u Krsturu školu je godišnje pohađalo u proseku od 350–450 dece. Školu su više i redovnije pohađala mlađa deca, koja su išla u prvi razred, dok su starija školska deca, koja su išla u drugi razred, u sezoni poljskih radova češće išla s roditeljima na njive nego u školu. Tada su školu pohađali podjednako i dečaci i devojčice. Iako su bile predviđene sankcije protiv roditelja koji nisu slali decu u školu, one uglavnom nisu primenjivane, kako se često navodi u školskim izveštajima, zbog siromaštva roditelja, odnosno zbog

toga što je roditeljima bila potrebna pomoć njihove dece u poljskim radovima (Ramač, 1995: 39–56; Ramač, 2007: 240–241).

Prema školskim zakonima iz druge polovine XVIII i početka XIX veka (Ratio edicationis 1777. i 1806.) osnovni zadatak seoske trivijalne škole, a takve su bile rusinske konfesionalne škole, jeste da obrazuje i vaspitava, odnosno da formira dobrog čoveka, vernog i dobrog podanika i dobrog hrišćanina (Hamada–Novacká, 1987: 147). U nastavi u rusinskim konfesionalnim školama u XIX veku veronauka/katehizacija, biblijska istorija, crkveno pevanje i učenje pravila dobrog ponašanja zauzimaju značajno mesto i ulogu. I predstavnici crkve, pod čijom kompetencijom je bila konfesionalna škola, i roditelji su smatrali da je obaveza škole da vaspitava decu. Manje podataka ima o tome koliko je porodica imala udela u vaspitanju dece. Ipak, usmeno narodno stvaralaštvo koje je među Rusinima u Bačkoj na samom kraju XIX veka zapisao ukrajinski etnograf i folklorista Volodimir Hnatjuk svedoči da je i usmena narodna književnost bila u funkciji vaspitavanja dece, naročito narodna proza, pripovetke, legende i bajke (Tamaš, 1997: 51–69; Konstantinović, 2011).

U drugoj polovini XVIII veka retki pojedinci su posle završene konfesionalne škole u svojim selima nastavljali školovanje u srednjim školama u Segedinu, Kaloči, Zagrebu, Velikom Varadinu itd. To su uglavnom budući učitelji i grkokatolički sveštenici. Školovanje posle završene trivijalne škole najčešće su nastavljala deca inteligencije, sveštenika i učitelja. Imućniji seljaci krajem XIX i u prvoj polovini XX veka ponekad ispoljavaju omalovažavajući odnos prema inteligenciji, naročito prema učiteljima u konfesionalnim školama, kojima su opštine obezbeđivale plate. I u međuratnoj rusinskoj štampi ima tragova tog ukorenjenog omalovažavajućeg odnosa prema inteligenciji, naročito prema učiteljima. To potvrđuje i često navođen stav o onim siromašnijim, a ipak bistrijim dečacima: „neka postane bar učitelj, ako ne može ništa drugo“, jer se smatralo se da je to drugo i vrednije – „biti gazda“.

UTICAJ EKONOMSKIH PRILIKA NA ŽIVOT RUSINSKE PORODICE U XIX I PRVOJ POLOVINI XX VEKA

Rusini su se od doseljavanja u Bačku sredinom XVIII veka pretežno bavili zemljoradnjom, a mnogo manje stočarstvom, pa je i njihov osnovni model sveta i porodice – ratarski. U rusinskoj narodnoj književnosti uočava se omalovažavajući odnos prema stočarima: „on ništa ne radi, samo čuva ovce“ (Konstantinović, 2011: 91), jer se smatralo da je za ovdašnjeg Rusina dostojan samo rad ratara.

Prema nekim podacima u Krsturu je 1824. godine od ukupno 534 domaćinstava bilo 153 porodica bezemljaša, koje su svoju egzistenciju obezbeđivale nadničarskim radom. Ovi nadničari su najčešće mogli da nađu posao samo nekoliko desetina kilometara daleko od svoje kuće, u sremskim vinogradima. U sezoni poljskih radova na nadnice su obično odlazili očevi sa starijom decom, a majke bi sa malom decom ostajale kući (Gavrilović, 1975: 123–125; Ramač, 2007: 198–200). Tako su i deca, često i ona školskog uzrasta, učestvovala u izdržavanju

porodice. I u brojnim školskim izveštajima iz prve polovine XIX veka često se navodi da su starija deca školskog uzrasta u sezoni poljskih radova umesto u školu išla sa svojim roditeljima na njivu (Ramač, 1995: 49).

Sve do revolucije 1848. godine broj Rusina bezemljaša u Bačkoj bio je u stalnom porastu, tako da su u to vreme skoro polovinu porodica u Krsturu činili bezemljaši. Agrarna reforma sprovedena posle revolucije neznatno je izmenila položaj najvećeg dela siromašnog seljaštva i nadničara, jer su u Krsturu od ukupnog broja domaćinstava samo oko polovine bili sesionalci, koji su imali pravo da postanu vlasnici zemlje koju su do tada obrađivali (Ramač, 2007: 287–288).

Promene koje donosi agrarna reforma posle revolucije 1848/1849. godine u vlasničkoj strukturi i kapitalistički odnosi koji su počeli da prodiru i u rusinsko selo, značajno su uticali na život rusinske porodice. Pošto je zemlja postala privatno vlasništvo seljaka koji su do tada obrađivali kao državno zemljište, odjednom se pojavila velika težnja za sticanjem zemlje i uvećanjem bogatstva. Brak je u mnogim slučajevima postao sredstvo za sticanje zemlje i bogatstva i za dovođenje u domaćinstvo novog radnika. Zbog toga su brakovi ne retko sklapani ne po želji mladenaca, već su nevesta odnosno zet birani po želji i interesu roditelja i rodbine. Takav odnos prema sklapanju braka ostavio je traga i u narodnom stvaralaštvu (Hnatjuk, 1986v: 236–240).

Upravo u vreme „groznice“ za sticanjem zemlje i bogaćenjem može se pratiti pojava sklapanja ranih brakova odnosno brakova nepunoletnih mladenaca, kada su u brak ulazile devojke koje nisu napunile 16, a momci koji nisu napunili 18 godina, kako je to predviđao zakon. Često su i sveštenici kršili taj propis (verovatno ne bez neke materijalne nadoknade) i venčavali su nepunoletne momke i devojke, zbog čega su neki bili opominjani od episkopa. Crkvene vlasti su nalagale sveštenicima da opominju ljude i ukazuju da nije dobro zbog moralnih, zdravstvenih i drugih razloga da u brak ulaze maloletnici koji još nisu za to ni zreli ni spremni (Ramač, 2007: 306–308). Međutim, praksa ranih brakova kod Rusina u Bačkoj i Sremu ostaće u velikoj meri prisutna i u prvoj polovini XX veka.

Koliko su rani brakovi Rusina u drugoj polovini XIX veka stvarali problema u svakidašnjem životu ove zajednice svedoče i tzv. „svedočanstva“ koja su morale da potpišu devojke koje su ulazile u brak sa momkom koji još nije odslužio vojni rok. One su pred opštinskim vlastima pre venčanja potpisivale „revers“ ponižavajuće sadržine, kojim su se obavezivale da u slučaju ranjavanja ili možda i smrti njihovog supruga tokom služenja vojnog roka neće tražiti od vlasti bilo kakvu materijalnu pomoć za sebe i za decu iz tog braka (Ramač, 1981).

Istovremeno sa pojavom ranih brakova u izvorima se dosta često spominje i ulazak u brak mladenaca koji su bili u krvnom srodstvu. I ta pojava nastaje iz težnje roditelja za sticanjem zemlje i uvećanjem imanja, a brak je tu sredstvo da se koncentriše kapital koji pripada porodici odnosno rodu. Pošto je za ulazak u brak onih koji su bili u krvnom srodstvu do trećeg i po kolena bila neophodna dozvola viših crkvenih vlasti, u takvim prilikama mesni parosi su se obično obraćali episkopu s molbama da se dozvoli takav brak, navodeći kao obrazloženje

formulacije tipa „mladi/verenici se toliko vole da ne mogu živeti jedno bez drugoga“. Iza takve formulacije se uglavnom krije težnja jednih i drugih roditelja da se putem braka ukupni kapital. Iz crkvenih spisa se može naslutiti da se za postizanje tog cilja često nije žalio novac (Ramač, 2007: 308–309).

Krajem XIX veka Rusini su spadali među najsiromašnije zajenice u Bačkoj: oko 70% seljačkih porodica u Krsturu i Kucuri imale su posede do 5 jutara zemlje, što je jedva bilo dovoljno za preživljavanje (Lebl, 1977: 255). O životu seoske sirotinje i nadničarih porodica krajem XIX veka veoma iscrpne zapise i opise ostavio je Volodimir Hnatjuk, ilustrujući kako one često žive na ivici egzistencije. Tu se navodi da su najsiromašnije porodice ne retko imale po četvoro, petoro pa i više dece (Hnatjuk, 1988: 93–106).

U agrarnoj reformi posle Prvog svetskog rata u Krsturu se kao agrarni interesenti prijavljuje više od 600 porodica, što čini više od polovine porodica u selu. To je očigledan dokaz stepena siromaštva rusinske zajednice. Slična situacija je bila i u drugim sredinama gde su Rusini živeli u Bačkoj i Sremu (Gaćeša, 1977).

SKLAPANJE DRUGOG ILI TREĆEG BRAKA

U crkvenim arhivima ima dosta dokumenata iz druge polovine XIX veka koji svedoče o ulasku udovaca ili udovica u novi brak. Ponekad se prilikom sklapanja takvog braka, ili u slučaju nekih nesporazuma ili problema u takvoj bračnoj zajednici, pred predstavnicima crkve ili opštine potpisivao dokument radi boljeg uređenja odnosa. Ima primera da se muškarac obavezivao ženi, sa kojom je već bio ili ulazi u brak, na ljubav, vernost, poštovanje kao i potpunu materijanu brigu za nju i njenu decu sa kojom je ulazila u novi brak. Ponekad se čak navode i eventualne sankcije – fizičko kažnjavanje batinama, koje sledi potpisniku od strane opštinske vlasti i bez posebnog suda, ako se dokaže da se ne pridržava preuzetih obaveza. U XIX i u prvoj polovini XX veka, kada je smrtnost dece i odraslih bila dosta visoka, udovci i udovice su često ulazili u drugi pa i u treći brak. U takvim porodicama obično je bilo dece iz nekoliko brakova, što je stvaralo velike probleme u njihovom odgoju i vaspitavanju. Ova tema zaslužuje posebno istraživanje.

MEŠOVITI BRAKOVI

U istoriografiji ima dosta podataka o tome da su Rusini od početka doseljavanja u Bačku sredinom XVIII veka ponekad stupali u verski i nacionalno mešovite brakove, najčešće sa pravoslavnim Srbima. U takve brakove su češće ulazile žene nego muškarci. Grkokatolički sveštenici su često isticali da oni koji stupaju u mešovite brakove obično posle izvesnog vremena prelaze na veru bračnog druga i tako se gube i kao grkokatolici i kao Rusini. U mešovite brakove Rusini su najčešće ulazili u mestima gde su živeli kao manjina, u Novom Sadu, u Šajkaškoj, u mestima u Sremu (Ramač, 2007: 127–128; Ramač, 2014). Pitanjem verske i nacionalne asimilacije Rusina bavio se Miron Žyroš, koji je na primerima desetak rusinskih porodica, prateći ih kroz nekoliko generacija, ilustrovao koliko je bila snažna asimilacija u pojedinim porodicama (Žyroš, 1998: 293–365).

RUSINSKA OMLADINA

O životu i zabavama rusinske omladine sve do kraja XIX veka ima veoma malo podataka. Sveštenici su imali svoje stavove o javnom moralu i o tome je već bilo reči. Volodimir Hnatjuk je u svom etnografskom opisu Rusina iz 1897. godine posebnu pažnju skrenuo na rusinsku omladinu, njene zabave i narodnu nošnju. On navodi koliko je bio začuđen kada su ga odveli u kafanu da vidi kako se okuplja i zabavlja rusinska omladina, jer je tamo video samo devojčice od 12–13 godina i malo starije dečake. Uzalud je čekao, nadajući se da će početi da pristizhu i stariji momci i devojke. Na kraju su mu objasnili da su „ta deca“ ustvari momci i devojke, i da je običaj da se devojke udaju i pre napunjenih šesnaest, a momci pre napunjenih osamnaest godina. Zbog toga je Hnatjuk mogao da zaključi da je sasvim razumljivo da se kod Rusina veoma retko događa da devojka ostane u drugom stanju ili rodi dete (Hnatjuk, 1988: 107–110). Ne ulazeći dublje u razmatranje ovakve prakse, treba istaći da je V. Hnatjuk i u narodnom stvaralaštvu pronašao tragove kritike koja apostrofira neke pojave u bračnom životu koje su po njegovom mišljenju posledica ranih brakova. Posebno je istakao pesme o tzv. „katonačkama“ – mladim ženama čiji muževi su bili na odsluženju vojnog roka, jer su se oženili veoma mladi, pre služenja vojne obaveze. U tim pesmama se opisuje prilično „slobodan“ život nekih od takvih mladih žena (Hnatjuk, 1986v: 217–221; Hnatjuk, 1988: 109–110).

PORODICA U RATU I RATNIM USLOVIMA

Ratovi obično donose velike promene u privrednom i društvenom životu ratom zahvaćenih teritorija. Mada na prostorima Vojvodine nisu vođene ratne operacije većih razmera, Prvi svetski rat je ostavio značajne tragove u rusinskoj porodici. Samo iz Ruskog Krstura, koji je tada imao oko pet hiljada stanovnika, u ratu je, na frontovima ili u pozadini, učestvovalo više od hiljadu muškaraca, a oko 250 je poginulo ili nestalo. Vođenje domaćinstava i obrada zemlje je najvećim delom pala na žene i starce. Škola za vreme rata uglavnom nije radila. Deca su, kako je zabeleženo u nekim hronikama i drugim zapisima iz tog vremena, bila u velikoj meri prepuštena ulici. Omladina je takođe bila „bez kontrole“, što je imalo uticaja na njen „moralni život“, kako su to isticali sveštenici, a i neke žene su se prepuštale „slobodnijem životu“. Jedan momak je ubio ljubavnika kod svoje majke (Kostel'nyk, 1998: 170–172).

DVE KULTURNO–NACIONALNE ORGANIZACIJE I DVA MODELA RUSINSKE PORODICE 20–30-IH GODINA XX VEKA

U periodu između dva svetska rata grkokatolička crkva je imala veliki uticaj ne samo na verski nego i na kulturno-prosvetni, nacionalni i privredni život Rusina u Jugoslaviji. Rusinsko narodno prosvetno društvo (dalje: RNPĐ), osnovano 1919. godine, na čelu sa grkokatoličkim sveštenicima, je i preko svojih izdanja, kalendara (Руски календар) i nedeljnih novina (Руски новини) pastojalo da usmerava i kontroliše sve sfere društvenog života Rusina. Posebna pažnja je

poklanjana porodici i porodičnom životu, imajući uvek u vidu model istinske hrišćanske porodice. Vaspitanje dece u hrišćanskom duhu bilo je na prvom mestu. I veliki deo književnih dela objavljivanih u međuratnom periodu u ovim izdanjima je u funkciji vaspitanja i oblikovanja porodice u hrišćanskom duhu.

Kulturno-prosvetni savez Jugoslovenskih Rusina (dalje: KPSJR), osnovan 1933. godine kao opozicija RNPĐ, u svojim izdanjima se formalno zalagao za građanske vrednosti, kao protivtežu „klerikalizmu“ RNPĐ, ali je s druge strane vršio snažnu propagandu širenja pravoslavlja među Rusinima u Jugoslaviji, što je u suštini nudilo samo drugi oblik dominacije veroispovesti u javnom životu. Deo rukovodstva KPSJR je bio građanski i prosrpski orijentisan, deo članstva je zastupao ideje panslavizma iz vremena Carske Rusije, a manji deo članstva se krajem tridesetih godina približava radničkom pokretu, pokazujući simpatije prema SSSR-u, boljševizmu i komunizmu.

ZAKLJUČAK

Na kraju se može zaključiti da je u sagledanom periodu od dva veka veoma teško utvrditi jedan model rusinske porodice. U različitim uslovima socijalno-ekonomskog života i širim društveno-političkim prilikama delovali su veoma različiti faktori koji su uticali na formiranje nekih osobina rusinske porodice odnosno na oblikovanje modela rusinske porodice u konkretnom istorijskom razdoblju i u konkretnim istorijskim uslovima. Zbog toga smatramo da je produktivnije da se buduća istraživanja nastave u smeru svestranog izučavanja i opisa svih onih faktora koji su tokom dva navedena veka uticali na oblikovanje modela rusinske porodice ali i na njegovo izvesno menjanje.

Janko Ramač

THE MODEL OF THE RUTHENIAN FAMILY IN VOJVODINA FROM THE MID-18th TO THE MID-19th CENTURY

The work formulates and perceives several circles of subtopics which shed much brighter light on the model of the Ruthenian family of that period. The tendency of growth of family numbers had a significant impact on demographic expansion of the Ruthenian community. Religion and school (education and upbringing) played an important role in forming a "desirable" model of a Ruthenian family. The change of the social and economic circumstances and ownership relations after the 1848/1849 Revolution accelerated the penetration of capitalistic relations in the Ruthenian village as well as striving to acquire land and increase capital, which was reflected in the tendency of marrying at an early age or, in other words, forcing into marriage underage boys and girls, who were often in blood kinship. Due to the high mortality rate, widowers and widows often entered the second or even third marriage.

It is very interesting for a scholar to study complex relationships in the families with children from the present and previous marriages. The war and war circumstances significantly influenced the changes and upheavals in family life. Two cultural and national organizations

of the Ruthenians in the period between the two world wars had a very significant role in forming two different models of the Ruthenian family.

Obviously, different social and economic conditions of life contributed to forming some characteristics of the Ruthenian family in the concrete historical periods and circumstances. Having that in mind, we consider it would be more productive if the further research were kept in the direction of studying all these factors which, during the two mentioned centuries, influenced the model of the Ruthenian family and its changes.

Key words: Ruthenians in Southern Hungary/Yugoslavia, family, marriages, Greek Catholic religion, education, upbringing, assimilation, folk literature, economic life.

LITERATURA

- Gaćeša, N. (1977). Rusini između dva svetska rata. U: *Godišnjak Društva istoričara Vojvodine*, Novi Sad: Društvo istoričara Vojvodine. 275–308.
- Gavrilović, S. (1977). Rusini u Bačkoj i Sremu od sredine XVIII do sredine XIX veka. U: *Godišnjak Društva istoričara Vojvodine*, Novi Sad: Društvo istoričara Vojvodine. 153–215.
- Hamada, M.–Novaska, M. (1987). Ratio educationis z roku 1806 v dejinach školstva, vzdelanosti a kultury, K dejinám školstva, vzdelanosti a kultury v dobe osvietenскеj. U: *Zbornik Muzea školstva a pedagogiky na Slovensku*. Bratislava
- Hnatjuk, V. (1986a). *Etnohrafični materijaly z Uhors'koji Rusy, t. II*. Novy Sad: Ruske slovo (na ćirilici)
- Hnatjuk, V. (1986b). *Etnohrafični materijaly z Uhors'koji Rusy, t. III*. Novy Sad: Ruske slovo (na ćirilici)
- Hnatjuk, V. (1986c). *Etnohrafični materijaly z Uhors'koji Rusy, t. IV*. Novy Sad: Ruske slovo (na ćirilici)
- Hnatjuk, V. (1988). *Etnohrafičny materyjaly z Uhorskej Rusy, t. V*. Novy Sad: Ruske slovo (na ćirilici)
- Jovanović, V. (2006). Zdravlje i nega tela. U: *Privatni život kod Srba u devetnaestom veku* (Priredili Ana Stolić i Nenad Makuljević). Beograd: Clio, 359–384. (na ćirilici)
- Konstantinović, S. (2011). *Rusinska usmena književnost*. Novi Sad: Ruske slovo (na ćirilici)
- Kostel'nyk, H. (2011). *Proza na ruskym lyteraturnym jazyku*. Novy Sad: Ruske slovo. (na ćirilici)
- Kostel'nyk, H. (1998). *Liber memorabilium hrekokatoljickej paroxyji bačkeresturskej*. Novy Sad: Sojuz Rusnacoх y Ukrajincoх Juhoslavyji (na ćirilici)
- Lebl, A. (1977). Rusini od 1890. do 1918. U: *Godišnjak Društva istoričara Vojvodine* Novi Sad: Društvo istoričara SAP Vojvodine 255–273.
- Popović, D. (1959). *Srbi u Vojvodini*. Druga knjiga. Novi Sad: Matica srpska. (na ćirilici)
- Ramač, J. (2014). Rusini u Šajkaškoj u XIX veku. U: *Šajkaška. Prostor – stanovništvo – prošlost*. Novi Sad: Matica srpska. 183–206. (na ćirilici)

- Ramač, JA. (1981). Odavanje za vojaka. U: *Tvorčosc*, 7, Novy Sad. 30–32. (na ćirilici)
- Ramač, JA. (2007). *Rusnacy u Južnej Uhorskej (1745–1918)*. Novy Sad: Vojvodjanska akademija naukoxy y umetnoscox. (na ćirilici)
- Ramač, JA. (2010). Kanonična vizytacija keresturs'koji parafiji 1767 roku. U: *Naukovyj zbirnyk Muzeju ukrajins'koji kul'tury u Svydnyku*, 25, Svydnyk: Muzej ukrajinskoji kul'tury u Svydnyku. 95–128. (na ćirilici)
- Ramač, JA. (2015). Prylohy o zdravstvenej kultury y zaščyty u vydan'ox Ruskoho narodnoho prosvytnoho družtva (1921–1941). *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, knj. LX. (2015), Novi Sad: Filozofski fakultet Novi Sad, 281–295. (na ćirilici)
- Tamaš, JU. (1997). *Ystoryja ruskej lyteratury*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. (na ćirilici)
- Žyroš, M. (1984). Try kerestursky kolery (1–2). U: *Švetlosc*, 3/1984 (351–367), 4/1984 (458–480). Novy Sad: Ruske slovo (na ćirilici)
- Žyroš, M. (1986). Try kocursky kolery. U: *Švetlosc*, 1/1986 Novy Sad: Ruske slovo. 71–97. (na ćirilici)
- Žyroš, M. (1997). *Bačvansko-srymsky Rusnacy doma y u švece 1745–1991. t. I*. Novy Sad: Hrekokatoljicka paroxyja sv. Petra y Pavla Novy Sad (na ćirilici)
- Žyroš, M. (1998). *Bačvansko-srymsky Rusnacy doma y u švece 1745–1991. t. II*. Novy Sad: Hrekokatoljicka paroxyja sv. Petra y Pavla Novy Sad (na ćirilici)